

Kodanikuühiskonna lühisõnastik

Mikko Lagerspetz

2007

Väljaandja: Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, 2007

Väljaandmist toetavad: Siseministeerium, Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus

Koostaja: Mikko Lagerspetz | Toimetamine: Alari Rammo, Urmo Kübar

Kujundus: Külli Reinup | Trükk: Triip

© Mikko Lagerspetz

Failina kättesaadav www.ngo.ee/trykised

ISBN: ISBN 978-9949-15-429-6

Eessõna kolmandale väljaandele

Käesoleva sõnastiku eelmised väljaanded ilmusid aastatel 2004 ja 2006, ning praegu antakse sõnastik välja juba kolmandat korda. Nii nagu varemgi, sisalduvad uues väljaandes mõned uued märksõnad (nt. *oligarhia*; *sotsiaalne kapital*; *sotsiaalmajandus*; *vastutavus*). Jälle on ka täiendatud ja ajakohastatud mõnda muud märksõna. Sõnastiku lõppu on lisatud lühike asjakohaste raamatute ja Internetiallikate nimekiri. Ettepanekute ja nõuannete eest olen tänu võlgu Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu juhatajale Urmo Kübarale.

Tallinnas, 2007. aasta augustis

Mikko Lagerspetz

Eessõna

Järgnevas on antud lühikesed seletused hulgale kodanikeühiskonda puudutavas arutelus kasutatavatele väljenditele. Selle koostamisel on ilmnenu ka eestikeelse vaste puudumine mõnele terminile, mis on kasutusel nt. inglise keeles. Mitmel puhul ongi mainitud ingliskeelseid termineid, et teha kergemaks selles keeles kirjutatuga tutvumine ning luua seos välismaal toimuva diskussiooniga. Ühtlasi on püütud pakkuda sobivaid uusi tõlkevasteid (nt. *sihtrühm*, *tagala*, *võimustamine*). Võõrkeelsed sõnad on sõnastikus märgitud *kursiivis*, samuti ka viited sõnastiku teistele märksõnadele. Enesestki mõista on osal sõnadel lisaks muid tähendusi, mis ei ole käesoleva teemaga seotud ja mida seepärast ei ole siin käsitletud.

Sõnastiku näol on tegemist katsega, mida saab edaspidi parandada ja täiendada; see ei väljenda ühegi organisatsiooni seisukohti ega tugine mingisugustele ametlikele otsustele. Olen selle koostamisel saanud toetuda paljudele asjalikele ning põhjalikele ettepanekutele ja nõuannetele, mille eest avaldan siirast tänu. Kuna abi on töö erinevates järkudes osutanud paljud, ei ole kõiki võimalik siin eraldi nimetada; igal juhul on nende hulgas Katrin Enno, Agu Laius, Ülle Lepp, Kristina Mänd, Erle Rikmann ja Ülo Siivelt ning keeleteimetaja Hille Lagerspetz. Eriti väärivad tänu Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlause Esinduskogu ning Balti-Ameerika Partnerlusprogrammi poolt osutatud organisatsiooniline abi ja rahaline toetus, ilma milleta ei oleks selle sõnastiku ettevalmistamine olnud võimalik.

Tallinnas, 2004. aasta novembris

Mikko Lagerspetz

Annetus Kingitus (rahaline või muu), millega ei kaasne kohustusi. Vrd. *toetus*.

Avalik huvi A. seisukohast on olulised ühishüvised ehk sellised hüved, mida ei kasutata eratarbimiseks, vaid mis on kõigile kättesaadavad, nagu loodus, turvalisus, kultuur jne. *Mittetulundusühendused* ei tohi jaotada oma tegevusest saadavat majanduslikku kasumit muudel kui avalikes huvides olevatel eesmärkidel. Oluline on siinjuures teha vahet a. ja kitsama rühma (nt. ühe maja elanikud; ühe ettevõtte töötajad) huvide vahel; see pole alati kerge ja vahe pole lõplik. Tegevus kitsamalt piiritletud grupi heaks võib samuti olla avalikes huvides, nt. kui see rühm on ebasoodsas olukorras võrreldes muu ühiskonnaga ja seega suurendab selle toetamine ühiskondlikku õiglust. Eesti seadustest viitavad a.-le mh. Avaliku teenistuse seadus ja tulumaksuseadus, aga a. ei ole ühegi seadusega üheselt defineeritud. Kuigi paljud *mittetulundusühingud* ja *sihtasutused* tegutsevad praktikas avalikes huvides, on nendest seni ainult väike osa lülitatud Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud avalikes huvides tegutsevate tulumaksusoodustusega ühenduste nimekirja. Seal nimetatud ühendustele tehtud *annetusi* saab eraisikust annetaja oma maksustatavast tulust maha arvata. Vastavalt tulumaksuseaduse parandusele (jõustunud 1. jaanuaril 2007) ei käsitle seadus avalikes huvides tegutsevatena kutseorganisatsioon, ettevõtluse toetamise organisatsioon, ametiühinguid ega poliitilisi ühendusi.

Avalik võim ehk **avalik sektor**

Riik, kohalikud omavalitsused, avalik-õiguslikud asutused, nende organid.

Avalike teenuste üleandmine

Olukord, kus avalik võim annab avaliku teenuse täideviimise üle eraettevõttele, mittetulundusühendusele või teisele avaliku võimu asutusele, kuid säilitab kontrolli ja vastutuse teenuse pakkumise üle. Inglise keeles *outsourcing*. **Eesti Mittetulundusühenduste ja Sihtasutuste Liit** on a. toetamiseks koostanud A. hea tava.

Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK)

Mittetulundusühenduste poolt algatatud ja Riigikogu poolt 12. detsembril 2002 vastu võetud dokument, mis sisaldab üldisi põhimõtteid avaliku ja mittetulundussektori vaheliste suhete kohta. Siseministeriumi juurde on loodud Vabariigi Valitsuse ja mittetulundusühenduste ühiskomisjon, mis on välja töötanud nende põhimõtete ellu viimise tegevuskava ning esitab igal aastal valitsusele aruande selle teostamise kohta. E. näeb ühtlasi ette Riigikogus igal teisel aastal toimuva arutelu E. rakendumise üle. Riigikogus on pärast E. vastuvõtmist asutatud kodanikuühiskonna toetusrühm.

Eestkoste (ka huvikaitse)

Ühenduse liikmete ja teiste selle *sihtrühma* kuuluvate inimeste huvide ja väärtuste kaitsmine suhetes *avaliku või- mu, äri sektori* ning avaliku arvamusega. Ingliskeelse termini *advocacy* vaste.

Eneseabi

Inimeste vabatahtlik ühinemine selleks, et koos lahendada enese ja/või lähedastega seotud majanduslikke, isiklikke, tervislikke jne. probleeme. Vormilt võib toimida *mittetulundusühenduse* või ka *ühistu* või ettevõtte. Vt. *sotsiaal-majandus*.

Erasektor

Sisaldab üksikisikute ja organisatsioonide nii tulunduslikku (ehk ärilist) kui ka mittetulunduslikku tegevust, aga mitte *avaliku võimu* (riigi ja kohaliku omavalitsuse ning avalik-õiguslikke) institutsioone. Ka riigi ja kohalike omavalitsuste omandis olevad ettevõtted ja sihtasutused kuuluvad juriidiliselt e.-sse. Vrd. *äri sektor; kolmas sektor*.

Esindusdemokraatia

Valitsemise selline korraldus, kus ühiskonna või ühenduse liikmed kasutavad võimu enda poolt valitud (või nt. loositud) esindajate kaudu. Riigivalitsemisel on e.-st kujunenud peamine demokraatia ehk rahvavõimu teostamise vorm. E. eeliseks on otsustamise praktilisus võrreldes võimu kasutamise otselise liikmete poolt; probleemiks on oht, et esindajad kaugenevad eesmärkidest ja muredest, mis neid valinud liikmete jaoks on olulised. Kuna valimis-

tel pole võimalik arvestada kandidaatide seisukohtadega igas üksikküsimuses, ei ole esindajatele nende kõigi osas selget mandaati antud ja nad peaksid otsuste langetamisel arvesse võtma vastava valdkonnaga seotud inimeste ja ühenduste seisukohti. E. täiendamiseks on nii riigi, kohaliku omavalitsuse kui ka organisatsiooni tasanditel püütud arendada *osalusdemokraatia* erinevaid vorme.

Ettevõtte ühiskondlik vastutus

Äriorganisatsioonide toimimine viisil, kus põhitegevusega on seotud tähelepanu sotsiaal- ja looduskeskkonnale. E. all peetakse silmas tegevusi, mida ettevõtte rakendab vabatahtlikult, mitte seadustega talle pandud kohustuste täitmist. Eristatakse e. sisemisi (nt. töötajate *võimustamine* ja mitmekesisus, investeeeringud elukestvasse õppesse, tööhutusse ja -tervishoidu jne) ning väliseid mõõtmeid (nt. investeeeringud kohaliku kogukonna arengusse, õiglase kaubanduse põhimõtete järgimine, keskkonnasõbralik käitumine jne). E. majanduslike kasuteguritena tuuakse välja mh. paremat mainet, klientide ja töötajate lojaalsuse kasvu, kulude vähendamist, suuremat innovatiivsust jms. Ingliskeelse termini *corporate social responsibility* (kasutusel ka lühendina CSR) sõnasõnaline vaste. Vt. ka *vasutatavus*; vrd. *sotsiaalmajandus*, *sotsiaalne ettevõtlus*.

Filantroopia Teadlikult kavandatud, ühiskonna paremaks muutmise eesmärgil toimuv *annetuste* tegemine või *vabatahtlik* tegevus teiste inimeste heaolu parandamiseks. Vrd. *heategevus*.

Fond Enamasti kasutatakse *sihtasutuse* tähenduses. On aga ühendusi, mille nimes on sõna f., aga mis on juriidilise vormi poolest mittetulundusühingud. Sihtasutuste (nt. Eesti Rahvuskultuuri Fond) ja avalik-õiguslike asutuste juures võib olla eraldi stipendiumi-, arengu- või investeeerimisfonde, mis ei ole juriidilised isikud. Nad on moodustatud selleks, et suunata osa jagatavast või investeeeritavast rahast täpsemalt määratletud eesmärgi täitmiseks.

Heategevus *Annetuste* tegemine või *vabatahtlik* tegevus teiste inimeste heaolu parandamiseks. Erinevus *filantroopiast* on see, et h. ei pruugi olla planeeritud ega süsteemne tegevus ühiskonna muutmiseks, vaid võib olla ka ühekordne toiming.

Hea valitsemine

Nii *avaliku võimu* kui ka *erasektori*, sh. *mittetulundusühenduste* sellised tööpõhimõtted, mis kindlustavad, et avalikkusel (MTÜ-de puhul eriti liikmeskonnal) on piisav ülevaade nende tegevusest, et otsuste langetamine on läbipaistev ning et saavutatakse eesmärgikohaseid tulemusi. *Osaluse* parem võimaldamine on oluline viis, kuidas neid põhimõtteid kindlustada. Inglise keeles *good governance*. Vrd. *Kodanikuühenduste eetikakoodeks; vastutavus*.

Huvigrupp või -rühm

1) Teadvustatud ühiste huvide nimel tegutsev ühendus (nt. *mittetulundusühendus, liikumine, katusorganisatsioon* või *võrgustik*). **2)** Inimesed või organisatsioonid, kelle huvid mõnes küsimuses ühtivad. Vrd. *eestkoste; lobitöö; siht-rühm; survegruppid; tagala; sidusgrupp* või *-rühm*.

Huvikaitse Vt. *eestkoste*.

Jätkusuutlikkus

Tõenäosus, et organisatsioon või tegevus suudab täita oma otstarvet tulevikus, kui arvesse on võetud organisatsiooni seismised ressursid ning tegevuskeskkonna oletatavad või võimalikud muutused. Mittetulundusühenduste jätkusuutlikkust mõjutavad näiteks seadused ja regulatsioonid, organisatsiooni tegutsemisvõime, koostöö teiste ühenduste ning *avaliku* ja *äri sektoriga*, majanduslik olukord, infrastruktuur, avalik imago ning liikmeskonna ja *tagala kaasamise* võime.

Kaasamine

1) Ühenduse tegevus, mille sihiks on paremini rakendada ja aktiveerida liikmeskonda, *sihtühenduse* või *tagalat* oma eesmärkide teostamisel ja nende üle otsustamisel. Mõnikord vastab ingliskeelsele terminile *mobilisation*. **2)** *Avaliku võimu* või äriettevõtte tegevus, mille sihiks on anda *kodanikele* või neid esindavatele ühendustele võimalus osaleda neid mõjutavate otsuste tegemisel, sh. õigusloomes. K. abil on võimalik edendada osalusdemokraatiat ja samas parandada otsuste kvaliteeti. "*Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon*" näeb ette k.-t *avaliku võimu*

poolt. Kontseptsiooni rakendamiseks loodud ühiskomisjon on koostöös Riigikantselei ja ministeeriumidega koostanud k.-t toetava soovitusliku dokumendi (vt. *kaasamise hea tava*). Mõnikord vastab ingliskeelsetele terminitele *community involvement* või *stakeholder engagement*. Peaks võimaldama üldsuse *osalust* (inglise keeles *public participation*). Vt. *hea valitsemine; huvigrupp; osalusdemokraatia*.

Kaasamise hea tava

Kaasamine peab võimaldama *osalust* viisil, mis võtab arvesse nende inimeste huve, keda ettevalmistamisel olev otsus puudutab. See peab olema kooskõlas eetika ja demokraatia üldiste põhimõtetega. K. pole sätestatud seaduslikult siduvate dokumentidega. *Mittetulundusühendused* võiksid k. osas toetuda *kodanikuühenduste eetikakoodeksile; avaliku võimu* jaoks on oluliseks juhiseks k. nimeline soovituslik dokument. See eeldab *kaasamise* kavade ning vastutusvaldkondade kindlaks määramist seaduseelnõude, avalike teenuste osutamise juhendite, oluliste valdkondlike arengukavade jt. strateegiliste dokumentide väljatöötamisel. Vt. *osalusdemokraatia; hea valitsemine*.

Katusorganisatsioon

Juriidilistest isikutest (sh. *avaliku sektori, äri sektori ja kolmanda sektori* organisatsioonidest) koosneva liikmeskonnaga ja nende ühiste üldhuvide edendamiseks moodustatud *mittetulundusühing* (nt. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit; Eesti Kaubandus-Tööstuskoda; mõned eestkoste- ja kutseorganisatsioonid). K.-d võivad tegutseda nii rahvusvahelisel, üleriigilisel, piirkondlikul kui ka kohalikul tasandil. Tavaliselt on moodustamise eesmärgiks esindada liikmesorganisatsioonide huve tasemel, kus ühine tegutsemine on tõhusam. Lisaks täidavad katusorganisatsioonid ka teabe kogumise ja omavahel jagamise ülesannet, toetavad oma liikmete arengut, korraldavad koolitusi ning nõustamist, teevad uuringuid ja analüüsivad liikmete tegevuskeskkonda ning ühenduste *sihtrühma* ja *tagalat*.

Kodanik *Kodanikualgatus*est, *kodaniku(kodanike-)ühiskonnast, kodanikuühendustest* jne. rääkides ei kasutata sõna k. selle riigiõiguslikus tähenduses, vaid mõeldakse ühiskonna liiget. Ta võib juriidiliselt olla ka mõne teise riigi kodanik või ilma kodakondsuseta.

Kodanikualgatus

1) Üksikisiku või *kodanikuühenduse* tegevus poliitiliste otsuste mõjutamiseks (nt. avaliku võimu kaasamiseks mõne probleemi lahendamisse). Tavalised k.-e vahendid on kontakti võtmine poliitikute ja ametnikega, avalikud pöördumised, demonstratsioonid, streigid, *survegruppide* ja *liikumiste* moodustamine. Mõnes riigis, nt. Lätis, on kehtestatud seadusandlik mehhanism, mis kohustab parlamenti menetlema eelnõu, mida oma allkirjaga toetab piisav arv kodanikke; samalaadne mehhanism on esitatud Euroopa Liidu põhiseadusliku leppe eelnõus. Ingliseelse termini *civic initiative* vaste. Vt. ka *osalusdemokraatia*.
2) Laiemalt võttes on k. igasugune *avaliku võimu* institutsioonide väline algatus mõne eluvaldkonna edendamiseks. Väljend “k. korras” viitab tihti tegevuse *vabatahtlikkusele*.

Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007-2010 (KATA)

Vabariigi Valitsuse poolt 2006. a. 28. septembril heaks kiidetud tegevuskava, mis näeb ette tegevusi osa “**Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioonis**” esitatud eesmärkide saavutamiseks.

Kodanikuallumatus

Protesti esitamise viis, mis seisneb teatava, ebaõiglaseks peetava seaduse või määruse süstemaatilises ja avalikus eiramises ning selle massilisele eiramisele õhutamises. Eesmärgiks on oma meelsuse näitamine ning avaliku tähelepanu juhtimine väidetavale ebaõiglusele. *Kodaniku* mõistega seonduvaks ja kodaniku tegevusele kohaseks võib selle teha asjaolu, et seaduse või määruse rikkujad käitub rahumeelselt ja ei püüa karistust vältida. K.-t kasutatakse ühe tegevusstrateegiana Nõukogude Liidu (sh. Eesti) ja muude autoritaarse riigikorraga maade vastupanuvõitlejad; muu maailma tuntud k.-le õhutanud isikute hulgas on India iseseisvuslane ja patsifist Mahatma Gandhi.

K. võib olla eetilise juhul, kui seaduseid või määruseid kehtestanud riiki ei peeta täiel määral demokraatlikuks õigusriigiks. Inglise keeles *civil disobedience*.

Kodanikuharidus

Oskused, teadmised ja väärtushinnangud, mis toetavad *kodaniku* aktiivset ja vastutustundlikku osalemist ühiskonnaelus, aidates kaasa selleks vajalike võimaluste, tahte ja pädevuse tekkimisele. K. andmine on üks riikliku haridussüsteemi eesmärkidest; selle kujunemisel on aga otsustav osa ka vabahariduse võrgustikul, meedial ning ühiskonnaliikmete praktilistel võimalustel osaleda neid puudutavate otsuste tegemisel.

Kodanikuühendus (ka kodanikeühendus)

1) Üksikisikute (mitte avaliku võimu asutuste või juriidiliste isikute) poolt mittetulunduslikel eesmärkidel asutatud organisatsioon. 2) "***Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon***" ning "***Kodanikualgatuse toetamise arengukavas 2007-2010***" kasutatud sünonüümina *mittetulundusühendusele*. Vrd. *vabaühendus*.

Kodanikuühenduste eetikakoodeks

Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaura Suurkogul 7. aprillil 2002 vastu võetud dokument, mis sätestab ühenduste väärika tegutsemise põhimõtted. Peamised K.-s nimetatud põhimõtted on demokraatlik juhtimine ja toimimine; kodanikujulgus ja hoolivus; vahendite ja vara heaperemehelelik ning säästlik kasutamine; vastutus ja aruandekohustus; avatus ja läbipaistvus; sõltumatus ja huvide konflikti vältimine; sõnapidamine ja ideede autorluse tunnustamine; ning sallivus. Vrd. *hea valitsemine; vastutavus*.

Kodanikuühiskond (ka kodanikeühiskond)

1) Riigist ja ärielus suhteliselt sõltumatu ühiskonnasfäär, mille sees üksikisikud ja rühmad teevad koostööd selleks, et edendada oma huve ja väärtusi. K. tasakaalustab *äri*sektori ja *avaliku võimu* mõju ühiskonnas – seetõttu on mõnikord sünonüümina kasutusel väljend *kolmas sektor*. K. tähtis osa on *mittetulundussektor*, aga vahel loetakse selle osadeks ka ajakirjandust, poliitilisi parteisid, kohalikke

omavalitsusi, usuühendusi, ametiühinguid, väikeettevõteteid jne. – seega mitte ainult ühiskonna seda osa, mis seaduse mõttes on mittetulunduslik, ehk nn. *kolmandat sektorit*. Sellisel juhul on silmas peetud nende tasakaalustavat mõju ühiskonna teistele võimukeskustele. **2)** Termin teine tähendus on ühiskond, kus inimese põhiõigused ja -vabadused on kaitstud ning kus tal on võimalik poliitilisi otsuseid mõjutada, mh. nende arutamisel ja elluviimisel aktiivselt osaledes. Sellise ühiskonna üks **osa** on riigist ja äriselust suhteliselt sõltumatu ühiskonnasfäär, sh. *mittetulundussektor* (vt. esimest definitsiooni). **3)** “*Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni*” (EKAK) definitsiooni järgi mõistetakse k.-a all “inimeste omaalgatuslikku koostööd oma huvide järgimiseks ning avalike asjade arutamises ja otsustamises osalemiseks, samuti seda koostööd võimaldavaid ühendusi, võrgustikke ja institutsioone”. Inglisekeelse termini *civil society* (vahel ka *civic society*) sõnasõnaline vaste; tõlkena on vahel kasutusel ka *tsiviilühiskond*. Vrd. *osalusdemokraatia*.

Kolmas sektor

Ühiskonna see osa, mis ei kuulu *avaliku võimu* ega ka kasumit taotleva *äri* sektori alla. See sisaldab *mittetulundusühendusi*, mida Eestis oli 1. septembril 2007 registreeritud 25 853. Nendest moodustasid poole korteri-, garaaži- ja aiandusühistud. K.-s töötab umbes 4-5% tööjõust. Sõnu *mittetulundussektor* ja *kodanikuühiskond* (*kodanikeühiskond*) kasutatakse tihti samas tähenduses kui k.. Inglisekeelse termini *third sector* sõnasõnaline vaste. Vrd. *erasektor*.

Konsulterimine

Otsuste langetamisele eelnev protsess, kus *avalik võim* annab teistele asjast huvitatutele, sh. *kodanikuühendustele* ja nende *katusorganisatsioonidele* võimaluse esitada oma arvamusi. Selle eelduseks on piisav informeerimine, piisav aeg ja muud ressursid (nt. raha ja inimesed) ning asjaolu, et võimalikke otsusevariante on mitu. Vrd. *huvigrupp*; *kaasamine*; *osalus*; *partnerlus*.

Käepikendus

Riigi, ettevõtte, kohaliku omavalitsuse või ka mittetulundusühenduse poolt loodud iseseisev juriidiline isik, mille

ülesandeks on täita asutajate määratletud ülesannet (nt. Eesti Kultuurkapital, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus). K. loomise põhjuseks võib olla näiteks soov otsustamist detsentraliseerida, soov sellesse kaasata poliitiliselt sõltumatuid eksperte, või soov võimaldada tegevuse rahastamist mitmest erinevast allikast. Vastab ingliskeelsele terminile *arm's length body*.

Legitiimsus Otsetõlkes tähendab l. seaduslikkust; poliitika teoorias aga peetakse silmas seda, kuivõrd mõnda võimu või autoriteediga seotud nähtust nagu ühiskonnakorda, valitsust, poliitilist esinduskogu, seadust või määrust, asutust, organisatsiooni või nende juhtkonda jne. teiste poolt tunnustatakse ning kuivõrd peetakse nende korraldusi õigustatuks. Sotsioloogia klassik Max Weber nimetas kolm põhilist võimu legitimeerimise viisi: tuginemine traditsioonile, tuginemine võimu formaalsele seaduslikkusele ja võimukasutuse oletatavale ratsionaalsusele, ning tuginemine võimu kasutava isiku oletatavatele erilistele, “karismaatilistele” omadustele. Vt. *kodanikuallumatus*.

Liikumine ehk **sotsiaalne liikumine**

Inimeste ja organisatsioonide koostöö teatud ühiste, laiahaardeliste eesmärkide nimel. L. ei võrdu ühegi ühendusega, vaid on organisatsiooniliselt hajus *võrgustik* või hulk erinevaid võrgustikke. L. võib alguse saada üldsuse protestilainest, aga on pikaajalisem ja püsivam.

Lobitöö Katsed otseselt mõjutada seadusandlikku, poliitika kujundamise ja ressursside jaotamise üle otsustamise protsesse. Inglise keeles *lobbying*. Vrd. *eestkoste; huvigrupp; kaasamine*.

Missioon Üldine eesmärk või ülesanne, mille huvides organisatsioon (nt. *mittetulundusühendus*) tegutseb. M. sõnastamisega antakse organisatsiooni tegevusele selle põhiline suund.

Mittetulundussektor

1) Sisaldab *mittetulundusühendusi (mittetulundusühinguid, sihtasutusi ja seltsinguid)* ning nende tegevust, süno-

nüüm terminile *kolmas sektor*. 2) Laiemalt võttes kuuluvad sellesse kõik kasumit mittetaotlevad organisatsioonid, Eestis kõik organisatsioonid, mis on asutatud ja kantud mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse mittetulundusühingute seaduse, sihtasutuste seaduse, kirikute ja koguduste seaduse, erakonnaseaduse, ametiühingute seaduse ning korteriühistuseaduse alusel. 2007. aasta 1. septembril oli mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse kantud 25 104 mittetulundusühingut ja 749 sihtasutust. *Seltsinguid* ei registreerita ja nende arv pole teada.

Mittetulundusühendus

Üldnimetus, mis hõlmab *mittetulundusühinguid*, *sihtasutusi* ja *seltsinguid*. Kasutusel on ka mitu muud, lähedase sisuga terminit. *Mittetulundusühing*, *sihtasutus* ja *seltsing* tähistavad teatavaid juriidilisi vorme. *Kodanikuühendus* ja *vabatahtlik ühendus* tähistavad ühendusi, millel on üksikisikutest liikmed ja mis on üksikisikute poolt asutatud, samas kui *katusorganisatsioonide* liikmed on juriidilised isikud ja *sihtasutustel* pole liikmeskonda. *Ühistustest* kuuluvad m. hulka ainult mittetulundusühistud (nt korteriühistud). Terminid *vabaühendus* ja *valitsusväline organisatsioon* viitavad ühenduse sõltumatusale *avalikust võimust*. Inglisekeelse termini *non-profit organisation* (NPO) sõnasõnaline vaste.

Mittetulundusühing (MTÜ)

Kasumit mitte taotlev ja mitte jaotav organisatsioon, mis on registreeritud vastavalt mittetulundusühingute seadusele. MTÜ-l on liikmed. Eestis saavad liikmeks olla nii juriidilised kui ka füüsilised isikud. Vrd. *mittetulundusühendus*.

Mõttekoda

Rühm inimesi, kellel on erilisi teadmisi või kogemusi mingis valdkonnas, mille kohta nad arendavad ühiselt mõtteid ja annavad nõu (nt. Poliitikauuringute keskus Praxis; Eesti Tulevikuauuringute Instituut). M.-d on juriidilise vormi poolest sageli *mittetulundusühendused*, aga nad võivad olla ka mõne ülikooli vms. teadusasutuse osad või äriettevõtted. Inglise keeles *think tank*.

Oligarhia

Olukord, kus ühiskonnas või organisatsioonis võimu omav vähemus kasutab seda mitte kõigi, vaid omaenda hüvanguks. Saksa sotsiaalteadlane Robert Michels esitas aastal 1911 nn. o. raudse seaduse, mille kohaselt võimu koondumine harvade kätte ning võimukandjate eemaldumine teistest on organisatsioonides möödapääsmatu, eriti suurtes. O. vältimiseks poliitikas ja ühendustes püütakse tugevdada *osalusdemokraatiat* ning otsuste tegijate *vastutavust* liikmeskonna või üldsuse ees.

Osalus

Isiku võimalus kaasa rääkida otsustes, mis teda puudutavad. Selle üheks oluliseks kanaliks on *mittetulundusühendused*, mis püüavad luua *partnerlussuhteid avaliku võimuga*. Teisi o. kanaleid on nt. *eneseabi*, *survegrupid* ja sotsiaalsed *liikumised*. O. eelduseks on, et osalejad saavad arutatavatest otsustest aegsasti piisavalt teavet ning et nendega *konsulteeritakse*, aga lisaks peab nendel olema kindlustatud reaalse mõju avaldamise võimalus. Inglise keeles *participation*. Vt. *hea valitsemine*; *huvigrupp*; *kaasamine*; *kaasamise hea tava*; *osalusdemokraatia*; *võimustamine*.

Osalusdemokraatia

Poliitikateaduses tähistab see termin *esindusdemokraatia* alternatiivi või selle täiendamise katseid. *Esindusdemokraatia* tähendab seda, et rahvas (või ühenduse puhul selle liikmeskond) kasutab võimu enda valitud esindajate kaudu, o. aga tähendab teisi mõju avaldamise kanaleid. O. üldiseks lähtekohaks on see, et ka demokraatlikult valitud esindajate tehtud otsuste aluseks peab olema nende inimeste kuulamine, keda kõnealune otsus puudutab; paljusid (nt. kohaliku tasandi) otsuseid on võimalik langetada esinduskogudest sõltumatult või nende poolt antud volitusega. O. huvides on iga olulise poliitilise küsimuse üle arutlemine selliselt, et kaasatud on võimalikult paljud need ühiskonna (või kõnealuse ühenduse) liikmed, keda see puudutab; ideaalis peaks taoline arutlus võimaldama kõigi seisukohtade esitamist ning selle tulemus ei tohiks olla mõjutatud nende esitaja võimupositsioonist või tema muudest ressurssidest. O. kanaleid on näiteks *avaliku võimuga* loodud koostöökogud ja teised *partnerluse* vormid,

avalikud diskussioonid, demonstratsioonid, *kodanikualgatus*, *survegrupid*, muud *kodanikuühendused* ja sotsiaalsed *liikumised*, äärmuslikul juhul ka *kodanikuallumatus*. Inglisekeelse termini *participatory democracy* vaste.

Partnerlus

Kahe või mitme ühenduse või asutuse ühine töö, kusjuures ükski osapool ei võta vastu otsuseid ühepoolsetl. Koostöö eesmärgid, tegevuskava ja vahendid otsustatakse koos; p. näol on tegemist rohkema kui lihtsalt *konsulteerimisega*. *Avaliku* ja *erasektori* vaheline p. (inglise keeles *public-private partnership*, *PPP*) tähendab avaliku võimu ning *mittetulundusühenduse* ja/või ettevõtte koostööd.

Projektitoetus ehk **grant**

Raha, mida antakse selleks, et vastuvõtja võiks teostada enda poolt planeeritud ja toetaja poolt heaks kiidetud tegevust.

Selts

Juba 19. sajandil oli vabatahtlikku ühingut tähistava saksakeelse sõna *Gesellschaft* vasteks eesti keeles kujunenud sõna s. S.-i nime kandvate ühingute hulgas on tuntud nt. Õpetatud Eesti Selts (as. 1838) ja "Estonia" Selts (as. 1865). S. on traditsiooniline ja praegugi tavapärane osa *seltsingu* või *mittetulundusühingu* nimest; *katusorganisatsiooni* nimeks võib olla ka keskselts.

Seltsing

Registreerimata *mittetulundusühendus*. S. ei ole iseseisev juriidiline isik, vaid põhineb osalevate juriidiliste ja/või füüsiliste isikute omavahelisele (suulisele või kirjalikule) kokkuleppele (nt. laulukoorid; Hiiumaa Suurkogu töötoimkond). S.-id ei registreerita ja nende arv pole teada. Reguleerivaks seaduseks on võlaõigusseadus, mille 7. osa käsitleb seltsinguid.

Sidusgrupp või **-rühm**

Isikud ja organisatsioonid, kes osutavad aktiivset huvi mittetulundusühenduse tegevuse vastu, kellega ühendus püüab oma tegevuses arvestada ning kellel võib ühenduse käekäigule ning ühenduses tehtavatele otsustele olla otsest või kaudset mõju. Inglise keeles *stakeholders*. Vrd. *huvigrupp* või *-rühm*

Sihtasutus (SA) S. on moodustatud vara haldamiseks ja/või kasutamiseks asutamisel määratud mitteäri- otstarbel ja registreeritud vastavalt sihtasutuste seadusele. Vara võib olemas olla, kuid seda võidakse ka alles koguma hakata (nt. Kivisilla Taastamise Fond Tartus); paljud SA-d teostavad oma eesmärgi nende jaoks samal ajal vahendeid kogudes. Eri- nevalt *mittetulundusühingust* ei ole S.-l liikmeid. SA-de kaudu toimub tihtipeale ka mittetulundussektori teiste organisatsioonide töö rahastamine (nt. Avatud Eesti Fond, Eesti Rahvuskultuuri Fond). Riiklikud SA-d on tavaliselt loodud selleks, et rahade jaotamine mingis tegevusvaldkonnas teha sujuvamaks ja ministriumidest vähem sõltuvaks; nende puhul on tegemist riigi *käepikendustega*. Vrd. *fond*.

Sihtrühm Inimesed, kelle huvides ühendus tegutseb. Nendest võivad saada ühenduse liikmed, toetajad ja/või *vabatahtlikud*, ja nende olemasoluga saab ühendus õigustada oma tegevuse vajalikkust. Inglise keeles *target group*; mõnel puhul ka sobiv vaste ingliskeelsele terminile *constituency*; vt. ka *tagala*.

Sotsiaalmajandus

Eraomandis majandusorganisatsioonid, mille eesmärgiks pole kasumi teenimine, vaid tegutsemine teatud *sihtrühma* (nt. naabruskonna) või *avalikes huvides*. Selliselt tegutsevad ettevõtted kasutavad mõnikord tööjõuna *vabatahtlikke*. Omandivormiks võib olla *ühistu*, mõnikord ka osaühing või ettevõtlus füüsilisest isikust ettevõtjana. Eestis on sellise organisatsiooni tavalisimaks näiteks korteriühistud. Inglise keeles *social economy*; vt. ka *sotsiaalne ettevõtlus*.

Sotsiaalne ettevõtlus Terminiga s. tähistatakse eraettevõtete rakendamist mitte kasumi teenimise, vaid ühiskonna paremaks muutmise abinõuna. S. juures on tihti oluline ühe innovatiivse isiku – sotsiaalse ettevõtja – algatus. Vastab ingliskeelsele terminile *social entrepreneurship*; vt. ka *sotsiaalmajandus*.

Sotsiaalne kapital Sotsioloogilises kirjanduses on termin s. kasutatud kahes peamises tähenduses, mille erinevust on oluline meeles

pidada. 1) Usaldus, normid ja *võrgustikud*, mis tõstavad ühiskonna või kogukonna liikmete võimet tegutseda koos oma ühiselu korraldamisel ja ühiste eesmärkide saavutamisel. Mõiste tuntuim kasutaja kaasajal on USA sotsioloog Robert D. Putnam, kes on kogukonna s. näitajatena kasutanud mh. *kodanikuühenduste* arvukust, ajalehtede lugemisaktiivsust ning osalemist rahvahääletustel. Ta on eristanud ühendavat (*bridging*) ja siduvat (*bonding*) s.-i; nendest esimene on kogu ühiskonna või kogukonna jaoks kasulik ja seda tekitavad *võrgustikud*, mis on kõigile ühiskonnaliikmetele avatud, teine aga tekib *võrgustikes* mis ühendavad mingit kindlat sotsiaalset gruppi ja on teiste jaoks suletud. Erinevalt ühendavast s.-st ei tule siduv s. samal moel kasuks kogu ühiskonnale, vaid ainult grupile mida *võrgustik* ühendab. Kõrge s.-ga ühiskondades on valitsusasutuste töö üldiselt tõhusam ja majandusareng soodsam kui nendes, kus s. on madal. – S. mõiste kasutamist regionaalse majandusliku ebavõrdsuse seletamisel on kritiseeritud, kuna majandusarengu peamised takistused on tihti sellised, mida ühiskonnaliikmed ei suuda mõjutada ka omavahel koostööd tehes. Ka Putnam on mõõnnud, et s. areng on ka ise omakorda mõjutatud poliitikast ja majandusest, mistõttu võivad tekkida nii nõiarigid kui ka positiivselt ennast võimendavad arenguprotsessid. S. kasvatamiseks võib seetõttu mõnikord olla oluline ka avaliku võimu uuenemine või selle otsene toetus *kodanikuühendustele*. 2) Prantsuse sotsioloog Pierre Bourdieu kirjutab s.-st kui isiku, mitte ühiskonna või kogukonna omadusest. Päritolu, tutvused, tunnus, ametlik tunnustus jne. annavad inimesele s.-i, mis tugevdab tema positsiooni võrreldes teistega nt. töökohtadest konkureerimisel ja võib olla muundatav majanduslikuks kapitaliks.

Sponsorlus

Korraldatava ürituse või muu kindla tegevuse toetamine rahaliselt või muul viisil. Spondeeritakse näiteks konverentsi, kunstikollektiivi reisi, sportlase treeninguid jne. Toetaja e. sponsor saab avalikult tunnustatud sobivas vormis. Ringhäälinguseaduses (1994) on s. defineeritud kui “otsene või kaudne materiaalne toetamine eesmärgiga edendada oma nime, kaubamärki, mainet, tegevust või toodet”.

Survegrupid Liikmete ühiste huvide (kas era- või *avalike huvide*) edendamiseks loodud ühendused, *katusorganisatsioonid*, *liikumised* või *võrgustikud*, mis püüavad avaldada *avalikule võimule* survet selleks, et mõjutada neid puudutavaid otsuseid.

Tagala Nii ühenduse liikmed kui ka teised inimesed ja organisatsioonid, kes tunnevad huvi selle tegevuse vastu ja jagavad selle aluseks olevaid eesmärke ja väärtusi. Nendest võivad saada ühenduse liikmed, toetajad ja/või *vabatahtlikud*, ja nende olemasoluga saab ühendus õigustada oma tegevuse vajalikkust. Mõnel puhul sobiv vaste ingliskeelsele terminile *constituency*; vt. ka *sihtrühm*.

Toetus *Annetus*, mida vastuvõtja kasutab oma äranägemise järgi. Tegemist ei ole teenuste ostmise või *projektitoetuse ehk grandiga*.

Tsiiviilühiskond => *kodanikuühiskond/kodanikeühiskond*

Tugikeskus Koht (tihti iseseisva organisatsioonina tegutsev), kus isikul või ühendusel on juurdepääs nõustamis-, koolitus- ja teabe levitamise teenustele. Selliste keskustena toimivad paljud *katusorganisatsioonid*, samuti Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse poolt rahastatavad, igas maakonnas paiknevad arenduskeskused, mis osutavad teenuseid nii ettevõtetele kui ka *mittetulundusühendustele*. Inglise keeles *resource centre*.

Vabatahtlik Inimene, kes osaleb *mittetulundusühenduse* või muus *avalikku huvi* edendavas tegevuses oma vabast ajast ilma rahalise tasuta. Osalemine võib olla ainult ühekordne (nt mingi ürituse organiseerimisel) või regulaarne. Eestis tegutseb mitu v.-e keskust, mis aitavad vabatahtlikku tegevust organiseerida. Tegutsemine v.-na ei tekita töösuhet ja see ei ole kajastatud Eesti tööalastes seadustes. Vt. *sihtrühm*; *vabatahtlikkus*.

Vabatahtlik ühendus V.-ks võib nimetada *mittetulundusühinguid* ja *seltsinguid*, kuna nende liikmeks on astunud vabatahtlikult. Inglisekeelse termini *voluntary association* sõnasõnaline vaste. Vt. *mittetulundusühendus*; *vabatahtlikkus*.

Vabatahtlikkus

1) *Mittetulundusühingute* ja *seltsingute* liikmeks on astunud vabatahtlikult; selles erinevad nad nt. korteriühingutest, mille liikmeks astumine on seadusega kohustuslik, ning nendest usuühingutest, millesse lapsed astuvad vanemate avalduse alusel. 2) Töö tegemine ühiste eesmärkide nimel ilma rahalist tasu saamata; vt. *vabatahtlik*. Inglise keeles *volunteering*.

Vabaühendus Mittetulundusühendus, mille tegevus ja administratsioon on *avalikust võimust* ja äriettevõtetest sõltumatud. V. hulka kuuluvad *seltsingud*, *mittetulundusühingud*, *sihtasutused* ja nende *katusorganisatsioonid* juhul, kui nad pole asutatud avaliku võimu või äriettevõtte poolt selleks, et täita nende poolt määratletud ülesannet. Vrd. *kodanikuühendus*; *mittetulundusühendus*; *käepikendus*.

Valitsusväline organisatsioon (VVO)

Mittetulundusühendus, v.a. riikliku või kohaliku omavalitsuse olulise osalusega ühendused. Inglisekeelse termini *non-governmental organisation* (NGO) sõnasõnaline vaste. Vrd. *vabaühendus*.

Vastutavus

Põhimõte, mille kohaselt asutuse või organisatsiooni töötajad ja juhtkond peavad tegutsema vastavalt kindla inimeste rühma taatele ja huvidele ning nendele oma tegevusest aru andma. V. võib olla kindlustatud täpsete reeglitega (äriettevõtte juhtkond vastutab omanike, *mittetulundusühingu* juhatus liikmete, *sihtasutuse* juhatus nõukogu ees; *toetust* või *projektitoetust* vastu võttev ühendus kohustub rahastajale aru andma oma tegevusest). Vastavalt seadusele peab *mittetulundusühingu* juhatus esitama aastaaruande oma liikmetele ning Maksu- ja Tolliametile, *sihtasutuse juhatus* aga oma nõukogule ja mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrile (ning nõudmisel igale õigusstatud huvi omavale isikule). Demokraatias on poliitikud ja *avaliku sektori* töötajad vastutavad valijate ning ühiskonna kõigi liikmete ees; Avaliku teabe seadus näeb ette viisid, kuidas *avalik sektor* on kohustatud oma tegevuse kohta teavet andma. Inglise keeles *accountability*. Vt. *missioon*; *sidusrühm*.

Võimustamine (ka jõustamine)

Protsessid, mille kaudu inimesed saavad paremini mõjutada asju, mis neid puudutavad. Selline mõju on koostööl, mille kaudu osalejad ise loovad midagi, mis vähendab nende sõltuvust teistest (riigist, ettevõtetest jne.; nt. korteriühistud, kohaliku elu või vähemuste edendamiseks loodud *mittetulundusühendused*). Samuti on v.-ga tegemist siis, kui inimesed saavutavad suuremat mõjujõudu neid puudutavate *avaliku võimu* otsuste tegemisel. Inglise keelse termini *empowerment* vaste.

Võrgustik

Enamasti käsitletakse v.-na mitteformaalseid ühendusi, mille puhul pole juriidilise isiku staatust taotletud. Heaks näiteks on ümarlauad ja koostöökogud või lihtsalt elektronposti listid. V. võib olla ka formaliseeritud ja omada ühiselt kokku lepitud tegevusplaani või põhikirjalaadset dokumenti (nt. Eesti Keskkonnaühenduste Koda, Säätva Renoveerimise Infokeskuse võrgustik).

Ärisektor

Organisatsioonid, mis on asutatud majandusliku kasu saamise eesmärgil, st. ettevõtted ning tulundusühistud. Erinevus *kolmandast sektorist* seisneb selles, et omanikud võivad tulu saada ja seda omavahel jaotada. Vrd. *erasektor*; *sotsiaalmajandus*; *sotsiaalne ettevõtlus*.

Ühistegevus

Eraisikute omaalgatuslik koostöö osalejate majandusliku olukorra parandamiseks või *avaliku huvi* edendamiseks.

Ühistu

Juriidiline isik, mille eesmärk on toetada liikmeid nende *ühistegevuses* või osutada nendele teenuseid. Igal liikmel on võrdne hääleõigus (korteriühistu põhikiri võib määrata teisiti). Tulundusü. eesmärk on saada tulu ja see liikmete vahel jaotada vastavalt ühistegevuses osalemisele; mittetulundusü. ei jaota tulu, vaid tohib seda kasutada ainult põhikirjaliste eesmärkide täitmiseks. Mittetulundusü.-d on näiteks aiandus-, suvila-, korteri- ja majaomanike ü.-d, tulundusü.-d tootjate, tarbijate, laenu- ja hoiuü.-d. Tulundusü.-te tegevuse aluseks on äriseadustik ning tulundusühistuseadus.

Lisa 1. Ühiskonna teatud osasid märkivate mõistete omavaheline seos. Kursiivis kirjutatud sõnade kohta leidub seletus käesolevas sõnastikus.

Erasektor	Ärisektor	Äriühingud
		Füüsilisest isikust ettevõtjad
	Sotsiaalmajandus	Tulundusühistud
	Kolmas sektor =	Mittetulundusühistud
	Mittetulundussektor =	Seltsingud
	Mittetulundusühendused	Mittetulundusühingud (MTÜ)
Avalik sektor	Riik	Sihtasutused (SA)
		Riiklikud sihtasutused
		Riigiasutused
		Avalik-õiguslikud asutused
		Kohalikud omavalitsused

Lisa 2. Avalikkuse osalemise võimalused mõju järgi otsustusprotsessile. Kursiivis kirjutatud sõnade kohta leidub seletus käesolevas sõnastikus. (Allikas: International Association for Public Participation)

Väike mõju		Suur mõju		
←				→
Informeerimine	Konsulteerimine	Kaasamine	Partnerlus	Võimustamine
Avalikkus saab tasakaalustatud ja objektiivset teavet, mis võimaldab mõista probleemi, lahendusvõimalusi ja/või tehtud otsust	Avalikkusel on võimalus anda tagasisidet ettevalmistatud analüüsile, lahendusvõimalustele ja/või otsusele	Avalikkusel on võimalus kaasa rääkida kogu otsustusprotsessi vältel selleks, et mõista ja arvesse võtta kõiki otsusega seotud muresid ja soovide	Probleemid tuvatatakse, lahendusvõimalused ja eelistatud otsustus töötatakse välja koos avalikkusega	Lõplik otsuste tegemine delegeeritakse avalikkusele

Kirjandust:

Mikko Lagerspetz; Aire Trummal; Rein Ruutsoo; Erle Rikmann & Daimar Liiv (2003): Tuntud ja tundmatu kodanikeühiskond. Tallinn: Kunst

Reesi Lepa; Eveli Illing & Aare Kasemets (2004): Kaasamine otsustetegemise protsessi. Tallinn: Poliitikauuringute keskus Praxis & Avatud Eesti Fond

Erle Rikmann jt. (toim.) (2007): Algatus, osalus ja organisatsioonid. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus

Eestikeelseid teemalehekülgi Internetis:

“Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon” (EKAK) ja “Kodanikualgatuse toetamise arengukava” (KATA) – Siseministeeriumi kodulehekülgl www.siseministeerium.ee/?id=25325 sisaldab nii EKAKi kui KATA dokumente ja rakenduskavu, samuti informatsiooni EKAKi ühiskomisjoni tegevusest. Vt. ka EMSLi kodulehekülgl rubriik www.ngo.ee/ekak

Ettevõtte ühiskondlik vastutus – Vastutustundliku Ettevõtluse Foorumi kodulehekülgl www.csr.ee

Kodanikuharidus – Balti-Ameerika Partnerlusprogrammi kodanikuhariduse programmi kodulehekülgl www.bapp.ee/kodanikuharidus

Kodanikuühiskond – Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu kodulehekülgl www.ngo.ee. Sisaldab Eesti kodanikuühiskonna-alaseid olulisemaid alusdokumente (seadused, EKAK, KATA, ühenduste eetikakoodeks, kaasamise hea tava, teenuste üleandmise hea tava jne), ülevaateid erinevate kodanikuühiskonnaga seotud alateemade arengutest (kaasamine, rahastamine, statistika jne), uudiseid, uuringuid ning näidisdokumentidega nõustamisrubriiki ühenduste tegevuse korraldamiseks (asutamine, raamatupidamine, maksud, aruandlus jne)

Sotsiaalne ettevõtlus – Heateo Sihtasutuse kodulehekülgl www.heategu.ee

Uuringud – Tallinna Ülikooli Kodanikuühiskonna uurimis- ja arenduskeskuse (KUAK) kodulehekülgl <http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=1933> ning EMSLi kodulehekülgl rubriik www.ngo.ee/uuringud

Vabatahtlik tegevus – Tartu Vabatahtlike Keskuse kodulehekülgl www.vabatahtlikud.ee

Ühenduste nõustamine – Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse maakondlikud arenduskeskused <http://mak.eas.ee/> ja EMSLi kodulehekülgl rubriik www.ngo.ee/teabekeskus

Selle trükise väljaandmist toetab

Siseministeerium

Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit
www.ngo.ee

roheline trükis